

Skládka není izolovaný svět

Pavel Mašek

Reno, Joshua O. 2016. *Waste Away: Working and Living with a North American Landfill*. Berkeley: University of California Press. 288 s. ISBN: 9780520288942.

Joshua Reno napsal pozoruhodnou monografii, která je výsledkem jeho dlouhodobého zájmu o odpad *sensu lato* a jeho socio-kulturní, politické a ekonomické důsledky. Zároveň se v knize dotýká problematiky současných technologií a způsobu, jakým technologické inovace mohou ovlivňovat a komplikovat vnímání člověka jako aktivně odpovědného tvora, protože svou sofistikovaností zneviditelnují určité aspekty sociální reality.

Hlavním odkazem knihy je snaha o propojení skládek s producenty odpadu, který na nich ve většině případů končí. Zde máme možnost nalézt paralelu s Danielem Millerem či Davidem Graeberem, kteří o určitém odtržení, jež způsobuje fetišizaci komodit, hovoří v případě produkce, tedy na opačném konci sociální historie věcí – produkty jsou nabízeny za současného skrývání sociální historie jejich výroby. V obou případech můžeme zaznamenat jakýsi stav neviditelnosti, který však zásadním způsobem ovlivňuje kapitalistický způsob produkce, konzumace a zbavování se věcí.

Toto odtržení nám však může také říci něco o vztahu člověka a věcí, a zároveň naznačuje, že současné technologie transformují odpad a mění jeho identitu takovým způsobem, že z nás snímají morální odpovědnost za následky spojené s věcmi, kterých se zbavujeme. Můžeme zde vidět určitý sociální rozměr – skládkaři dělají svou práci natolik dobře, že pak nejsme schopni vnímat problém s odpadem, což nás v důsledku činí na existenci skládek závislími.

Ještě na přelomu tisíciletí vycházely studie zabývající se odpadem a zbavování se věcí převážně z environmentální pozice, kdy často zdůrazňovaly morálně zodpovědný a zelený způsob konzumace. V současné době však převažuje v sociálních vědách tendence vnímat odpad i zbavování se věcí spíše jako sociální vztah. V tomto duchu se nese i Renova monografie. Jak sám autor vysvětluje, když budeme sledovat obsah našeho odpadkového koše nebo i spláchnuté toalety, dostaneme se vždy ke konkrétním lidem a na konkrétní místa, což vytváří určitou formu sociálního vztahu.

Knihy je rozdělena do úvodu, pěti kapitol a závěru, přičemž jednotlivé kapitoly se zpravidla vždy dotýkají jiné úrovně pohledu na fenomén skládkování. Reno se tak od reálných fyzických těl skládkářů, jejich analogie a napojení na abstraktní těla skládek s jasnými, přesto narušitelnými hranicemi, přes život a práci na skládce, a následně skrze stručnou, zároveň však kontextuálně důležitou historii severoamerických skládek i vnímání a nakládání s prostředím nedávno kolonizovaného kontinentu, a pohled lokálních aktivistů, dostává k velkému transnacionálnímu světu obchodu s odpadem, který i přesto, že zůstává skrytý, výrazným způsobem ovlivňuje a je ovlivňován okolním prostředím, lidskými bytostmi, jejich ekonomickými či environmentálními zájmy (přičemž oba bývají spíše krátkozraké), nebo nejrůznějšími stereotypy a předsudky.

V úvodní kapitole, příznačně nazvané „Leaky Bodies“, Reno připodobňuje skládku k lidskému tělu – obojí má své pevné hranice, ve kterých však existují otvory určené pro mechanismy kontrolující únik a zároveň těmito mechanismy ovládané. Toto přirovnání nám pomáhá uvědomit si jeden paradox. Přestože nám současné řízené skládky umožňují zbavit se nechtěného tak, že si často neuvědomujeme, že jeho cesta zdaleka nekončí v kontejneru, čímž zároveň zvyšují úroveň hygieny v našem každodenním prostředí, chovají se jako organismus. Jsou totiž něčím, co nemůže zůstat uvnitř určitého vymezeného okruhu. Skládky stejně jako člověk dýchá, nadýmá se, vylučuje, její střeva jsou plná mikroorganismů, což z ní činí zároveň produkt i předmět biopolitické kontroly. Volba místa pro skládku je pak čistě závislá na politicko-ekonomické moci rozhodující o tom, kdo bude nebo nebude ovlivněn přítomností něčeho potenciálně nebezpečného. Jinými slovy, skládkování neeliminuje environmentální či zdravotní rizika odpadu, jak by současné technologie mohly naznačovat, pouze je koncentruje na konkrétně určených místech.

Ve druhé kapitole s názvem „Smells Like Money“ se Reno věnuje změně identity odpadu, která je nezbytná pro způsob jeho zhodnocování. Z konkrétních věcí se nutně musí stát masa. Hodnota odpadu na skládce nevychází z individuální sociální historie jednotlivých věcí, ale z jeho objemu. Heterogenita není žádoucí, naopak homogenita je prostředkem i cílem. Žádná věc na skládce nemá pro byznys s odpadem význam sama o sobě. Hodnota odpadu je pak přímo úměrná jednak jeho množství, zároveň je však také určena hodnotou práce skládkářů, která nevychází z konkrétní činnosti, ale z abstraktního pracovního času. I přes zisk, jež zpracování odpadu přináší, je dnes skládky spíše jakýmsi depozitem bezcenného materiálu. V případě, že pro odpad v budoucnu nalezneme nějaké využití, mohou se skládky naopak stát místem, kde je koncentrována hodnota.

Od skládkářů se ostatně očekává, že budou k odpadu přistupovat jako k nehodnotnému. Realita je však odlišná – někteří skládkáři porušují základní princip samotného podniku zbavování se věcí, když věcem záměrně nepotlačují jejich

identitu. Některé z věcí totiž znovunabývají hodnoty samy o sobě prostřednictvím jejich vybírání z hromady odpadu, čemuž se Reno věnuje ve třetí kapitole s názvem „Going Shopping“. Na prohledávání odpadků (*scavenging*) můžeme nahlížet dvěma způsoby: z pohledu kapitalismu jde o *nutnost* určitého segmentu společnosti, která však výrazným způsobem ohrožuje trh a ekonomiku – proto je nelegální. Na tuto činnost se však také můžeme dívat jako na *možnost*, která se zároveň stává tvořivým aktem, jenž dává vyniknout potenciálu lidí a jejich schopností, ale i potenciálu věcí.

Scavenging na skládce Four Corners (jde o fiktivní název), kde Reno prováděl svůj devítiměsíční terénní výzkum, je zároveň zprávou, že v dnešním světě, který je čím dál více mechanizován a robotizován, existují stále obory, kde je lidská práce nenahraditelná. Lidé nejsou roboti, lidské bytosti mají emoce, zkušenosti, zážitky, určité schopnosti, disponují věděním, a to vše dohromady rozhodně má kreativní potenciál, jenž může být využit například právě při nakládání s odpadem. Objevuje se nám tu dualita *scavenging* a *shopping*, kterou Reno charakterizuje jako vztah *ability* a *inability*. Do nakupování příliš kreativity vkládat nemusíme, ale při prohledávání odpadu jsou pro využití určitého potenciálu lidí i věcí schopnosti a znalosti naopak žádoucí.

Scavenging jako možnost představuje určitou naději – tím, že obchází trh, ale i komoditizované zboží a komoditizovanou práci, je alternativou k zažitému modelu světa, kde převládá představa pouze jediné možné a správné podoby reality bez možnosti existence jakékoli alternativy, jak například upozorňovali Zygmunt Bauman nebo Leonidas Donskis. Přesto je *scavenging* pro řízené skládky nepřítel, jelikož narušuje rychlé a efektivní zbavení se věcí, což jsou podmínky pro to, aby byly skládky schopny obstát v soutěži například se spalováním. Zdá se, že tato dvě slova – rychlost a efektivita – přesně charakterizují současnost.

I přesto, že skládkaři často zažívají sociální stigma, jde o práci, kterou se snaží dosáhnout pevného místa mezi ostatními členy střední třídy, což je obecně jedna z nejdůležitějších aspirací ve Spojených státech, kde je díky individualistické ideologii rozšířená představa, že příslušnost v sociální třídě je záležitostí osobní volby.

Jak Reno upozorňuje, na velkých severoamerických skládkách pracují pouze bílí muži. Není bez zajímavosti, že i když jimi ostatní ve společnosti mohou opovrhovat a jejich sociální status není chápán jako příliš vysoký, ženy a nebílí na skládkách pracovat nemohou – ti bílí muži by je na tak privilegované, jisté místo, vyžadující určité schopnosti a vědění, nepustili. Mezi pracovníky na skládce pak vládne určitá hierarchie vycházející z jejich schopností a kvalifikace, což také prostřednictvím rozdílné výše příjmu určuje jejich relativní pozici v konkrétní sociální třídě.

Všichni skládkaři na Four Corners bez výjimky chtějí lepší budoucnost pro svoje děti a jejich práce je prostředkem, jak tohoto cíle dosáhnout. Proto se ani nijak zvlášť nezabývají stigmatem, které se s jejich prací pojí. Vnímání stigmatu navíc

úzce souvisí s věkem. Když jsme mladí, máme pocit, že jde o dočasný stav, který ještě máme možnost změnit, s přibývajícím věkem však cítíme větší zodpovědnost, a je tak mnohem těžší se pro změnu rozhodnout.

Skládkáři se svou prací chovají zodpovědně vůči sobě i své rodině. To, že je práce s odpadem obecně považována za osobní selhání, spíše vypovídá něco o společnosti. Pracovníci skládky jsou však pochopitelně obecným vnímáním své činnosti ovlivněni, když téměř všichni přísně dbají na to, aby si nic, co je se skládkou spojuje, nebrali domů.

Ve čtvrté kapitole s názvem „Wasteland Historicity“ a zejména pak v kapitole páté, „Ghostly and Fleshly Lines“, se Reno věnuje výběru místa pro velké řízené skládky. Většinou se objeví na místech, která jsou považována za prázdná. Ne však pouze ve smyslu, že na nich nic není, ale hlavně proto, že postrádají jakoukoli formu zastání či odporu proti jejich využití k účelu skládkování. Jak říká Reno, pokud místa či lidé něco postrádají, často to vybízí k tomu, aby jejich vakuum bylo vyplněno. Platí tedy, že prohlášení místa za prázdné je vysoce politickým gestem.

Translokální pohyb odpadu nutně vytváří hierarchický vztah mezi jednotlivými oblastmi, a prohlášení míst za prázdná i jejich následné vyplnění (nejen skládkami) dopadá zejména na lidi chudší a nebielé, a na ty části světa, které ekonomicky i politicky silný Sever často považuje zároveň za zdroj i odkladiště. Cirkulace odpadu totiž úzce souvisí s rasovou ekonomikou, která reálně vychází z rasové diskriminace, jež se spojováním konkrétních (nechtěných) lidí s něčím špinavým a znečišťujícím (tedy také nechtěným) ještě dále posiluje.

Odpad z jiné země není svou podstatou politický, ale může být pochopitelně snadno zpolitizován. Objevuje se tu však ještě jeden problém. Tím je závislost chudých oblastí (a to i těch, které jsou součástí bohatého Severu) na kapitálu, jež jim přítomnost skládky přináší. Lidé na těchto místech se pak mohou potýkat s obrovským dilematem – na jednu stranu skládku v blízkosti svých obydlí nechtějí, ale těžko se jí mohou zbavit, když představuje většinu jejich příjmu či alternativní zdroj. Reno hovoří o sociální a environmentální nespravedlnosti, která je produktem nerovnoměrné distribuce odpadu.

Z tohoto důvodu Reno v závěru knihy navrhuje řešení, jak bychom se vlastnímu odpadu mohli přiblížit. Lidé by podle něj měli být na skládkách pohřbíváni. Jde o odvážnou myšlenku, ale autor s její pomocí chce upozornit na to, že bychom měli masový odpad vnímat jako kolektivní problém, ne pouze jako problém několika lidí, kteří jsou se skládkou v každodenním vztahu. Masový odpad je důsledkem masové produkce a masové konzumace, které jsou kolektivním sociálním vztahem.

Renova monografie rozhodně stojí za přečtení. Hovoří o naléhavém tématu a nabízí způsob, jak se na problematiku dívat. Skrze uvědomování si primárně sociálního vztahu, jež odpad vytváří, pak můžeme přehodnotit a obohatit obecnější environmentální přístup k problému s odpadem, který mimo oblast současných

sociálních věd stále převládá. Řekl bych, že kniha má potenciál zasáhnout širší publikum i mimo odbornou sféru, a to hlavně díky tomu, že je psána čtivým, srozumitelným způsobem, dávajícím jednotlivé aspekty fenoménu skládkování do jasných souvislostí. Tato kniha by rozhodně neměla zůstat pouze v akademickém okruhu.

Pavel Mašek

masek@eu.cas.cz

Oddělení ekologické antropologie

Etnologický ústav AV ČR, v. v. i.

<http://www.eu.avcr.cz>